

Ingen tal

VART ÄR VI PÅ VÄG?

Tendensen är att vi i allt större utsträckning använder *endonymer*, det vill säga ortnamn som används på språk som talas där den omtalade platsen ligger.

POLITIKEN

Inte sällan är det politiska överväganden som avgör vilka namn som ska användas. När Burma var en diktatur fanns ett motstånd mot att använda regimens namn *Myanmar*.

Längre om

PIONJÄRERNA

Berättelser om guldruschen i Kalifornien kan ha bidragit till att just denna amerikanska delstat fick en svensk namnform.

TYSKAN

Nizza lånades in i svenskan via tyskan. Efter andra världskriget minskade tyskans inflytande över svenskan dramatiskt.

Nice har sedan länge ersatt Nizza. Beijing och Belarus är på väg att ersätta Peking och Vitryssland. Men det är en övergång med komplikationer.

TEXT: KATARINA BJÄRVALL

e Nizza

E

N GÅNG I TIDEN FANNS en stad på franska Rivieran som kallades *Nizza*. Där hoppade folk i böljorna i långbenta randiga baddräkter, medan en piggs blåsorkester spelade på strandpromenaden. När nyheten om en terrorattack med lastbil på strandpromenaden nådde Sverige den 14 juli i år hade *Nizza* sedan länge fått ge vika för *Nice*.

Men ännu finns det ett land som många i Sverige kallar *Vitryssland* och en kinesisk huvudstad som kallas *Peking*. Dessa namn är vad språkvetarna kallar *exonymer*, ”namn som kommer utifrån”, det vill säga ortnamn som i stavningen avviker från de inhemska. FN ser nu gärna att exonymerna gradvis byts ut mot de lokalt förankrade namnen, de så kallade *endonymerna*. På svenska skulle man alltså börja tala mer om *Belarus* och *Beijing*.

Så varför finns det exonymer? Varför har en del platser namn som inte används av människorna som bor på orten i fråga?

– Den enklaste förklaringen är att folk förr i tiden inte kunde främmande språk, så man gjorde om ortnamn utomlands till sitt eget språk, säger Staffan Nyström.

Han är professor i nordiska språk vid Uppsala universitet och ordförande för terminologigruppen inom FN:s expertgrupp för geografiska namn, *United nations group of experts on geographical names* (UNGEGN).

NÄR DET GÄLLER länder är de flesta namn exonymer i svenskan. I Sverige stavas ländernas namn alltså ofta på ett sätt som är anpassat till svenskan. Namn på städer och andra platser är däremot oftare endonymer, det vill säga inlånade direkt till svenskan från originalspråket. Orsaken till denna skillnad kan bland annat vara att länder oftast är större och mer omtalade än städer.

Avgörande är också graden av kulturella band i historien: ju starkare band, desto mer troligt att landet eller staden fått en etablerad exonym. Av de amerikanska delstaterna är det till exempel bara en vars namn är en exonym på modern svenska: *Kalifornien*. Att den staten fick ett svenskt namn beror enligt Staffan Nyström troligen på att den blev så känd i samband med guldruschen på 1800-talet.

När det gäller de exonymer som används i svenskan så är de inte alltid skapade av svensktalande. En hel del är i stället inlånade från andra språk. Avgörande för om ett namn ska kallas exonym är alltså att namnet inte används i det språk som talas på den aktuella platsen.

I svenskan används till exempel några italienska stadsnamn som är exonymer, som *Venedig*, *Rom*, *Neapel* och *Florens*. Dessa namn är inlånade från tyskan under medeltiden.

– Tyska var ett språk som låg svenskan närmare än italienskan, säger Staffan Nyström.

Men han betonar att det inte alltid finns en förklaring till vilket ortnamn vi använder. Det handlar enligt honom om en ständigt pågående process.

– Det sker förändringar över hundratals år, mycket blir som det blir. När man går tillbaka i tiden är det sällan det finns beslut bakom.

Hur inkonsekvent namnbruket kan vara blir tydligt om man jämför *Venedig* och *Rom* med den polska hamnstaden *Gdansk* och den tjeckiska kurorten *Karlovy Vary*. De hade båda tidigare tyska exonymer som även användes i svenskan, *Danzig* respektive *Karlsbad*, men svensktalande slutade använda dem i takt med att tyskans inflytande minskade.

Detsamma gäller *Nizza*. Det är i och för sig det italienska namnet på den franska staden, men att svenskarna använde det namnet berodde mest på att tyskarna gjorde det, säger Staffan Nyström.

I DAG HAR engelskan en mer dominerande roll än tyskan när det gäller ord som lånas in i svenskan. Det är därför vi använder en engelsk exonym när vi talar om Mexikos huvudstad *Mexico City*.

– Dessutom är vi i Sverige förtjusta i ordet *city*. Vi döper ju den nya pendeltågsstationen som håller på att byggas i Stockholm till *Stockholm city*, säger Staffan Nyström.

Borde vi alltså säga *Ciudad de México* i stället för *Mexico City*?

– Det kan man tycka om man är endonymkramare, säger Staffan Nyström, men det finns en liten grupp platser

som har en etablerad exonym på svenska. Dem kan man gott fortsätta att använda.

Trots att många länders namn i svenskan är exonymer så är de i en jämförelse ändå förhållandevis få. Och ännu färre är de i norskan. Där används till exempel endonymen *Venezia*, och Grekland kallas *Hellas*. I många språk är det enligt Staffan Nyström betydligt vanligare med exonymer.

– I Östeuropa till exempel. Ta staden Wien, som har 10–15 olika namn på olika språk, och de namnen står på skyltarna vid vägarna mot Wien i olika länder.

På engelska heter staden *Vienna*, på franska *Vienne*, på tjeckiska *Vídeň*, på ungerska *Bécs* och så vidare.

Det är detta som FN länge har velat bringa ordning i, genom att förorda endonymer framför exonymer. I grunden handlar det om att arbeta för

TYSK INFLUENS
Precis som på tyska heter Italiens huvudstad *Rom* på svenska. Men *Nice* har besegrat *Nizza*.

FOTO: ISTOCKPHOTO

”Tyska var ett språk som låg svenskan närmare än italienskan”

”bra kommunikationer och en fredligare värld”, som UNGEGN skriver på sin hemsida.

Endonymer som används konsekvent av alla skulle underlätta i en allt globalare värld, menar FN. Det gäller till exempel turistbyråer, medier, kartritäre och tillverkare av gps-system. Det skulle också förenkla för internationella organisationer, multinationella företag, polis, militär och räddningstjänst, särskilt i samband med insatser under tidspress.

Staffan Nyström stöder den processen.

– Det är som med namn på personer. Även om någon har ett namn som för oss är väldigt svåruttalat, så måste vi se till att använda det. Frankrike hade en gång en president som hette Valéry Giscard d’Estaing,

men vi bestämde inte att han skulle kallas Sven Karlsson eller något annat svenskt.

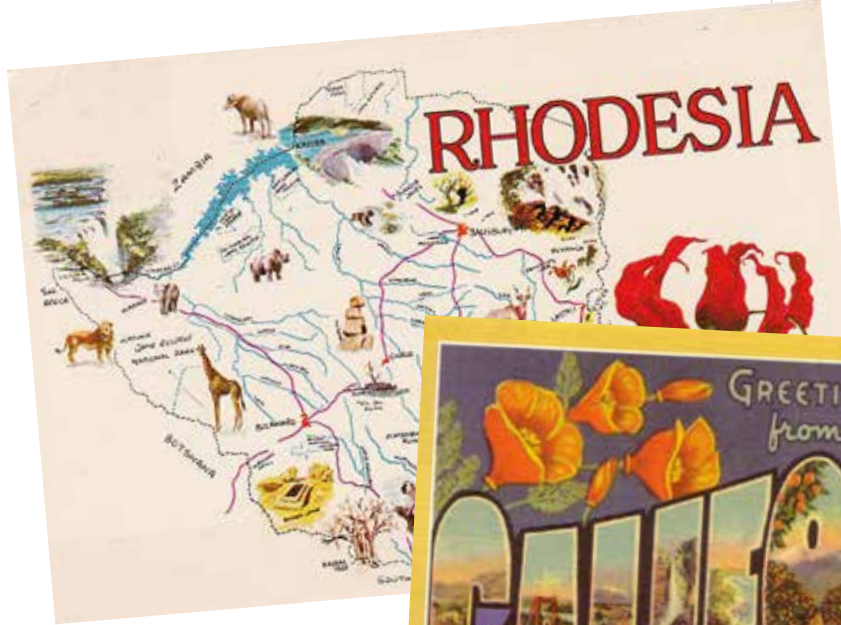
I SVERIGE FINNS inget organ som beslutar vilket ortnamn som ska användas. Språkrådet utfärdar rekommendationer, men har inte tagit generell ställning för endonymer.

– Vi konstaterar att det går åt det hållet, säger språkvårdaren Ola Karlsson, men vi praktiserar en blandning av principer. Å ena sidan ska läsaren känna igen sig, å andra sidan måste man ta hänsyn till att politiska eller geografiska förhållanden ändras.

Aktuellt hos Språkrådet under våren har varit stavningen av den terrordrabbade tunnelbanestationen i Bryssel – både *Maalbeek* på flamländska och *Maelbeek* på franska går bra.

Platser som skrivs med ett annat skriftspråk än det latinska utgör ett särskilt problem. Här använder man *transkribering*, alltså överföring till det egna skriftsystemet, men formerna för detta är inte glasklara.

Språkrådet har till exempel brottats med transkriberingen av en rad arabiska ortnamn.

AV OLIKA SLAG
Kalifornien är en sällsynt exonym i svenskan. Rhodesia är en endonym skapad för att hylla den brittiska imperiebyggaren Cecil Rhodes.

För ortnamn i Kina förordas nu *pinyin-stavning* – ett sätt att transkribera kinesiska som har utarbetats i Kina och som ska vara enhetligt för alla språk som skrivs med latinska bokstäver.

Men Språkrådet rekommenderar ändå att platser som *Tibet*, *Hongkong* och *Peking* tills vidare skrivs precis så, på det etablerade svenska sättet. Fast Ola Karlsson bedömer att åtminstone *Peking* kommer att få ge vika för *Beijing*, eftersom *Beijing* är så exponerat internationellt.

På liknande sätt förhåller det sig med staden Bombay i Indien. Delstatsregeringen där förespråkar namnet *Mumbai*, men Språkrådet och de flesta svenska medier håller tills vidare fast vid *Bombay*, det namn som staden fick under den forna kolonialmakten Storbritannien.

En annan plats vars namn debatteras är *Burma* eller *Myanmar*. *Myanmar* lanserades av den tidigare militärregimen, och Språkrådet ville därför inte rekommendera det. Men nu är läget ett annat, då landet har en demokratiskt vald regering som inte verkar ha för avsikt att återta det tidigare namnet *Burma*.

– Vi diskuterar det, säger Ola Karlsson.

MÅNGA DISKUSSIONER BLIR det. De kanske mest infekterade har rasat kring *Vitryssland* eller *Belarus*. Landets regim, liksom stora delar av oppositionen, lobbyar för att etablera *Belarus* som beteckning utomlands, som ett sätt att markera friheten från Ryssland. En del svenska medier har också övergått till det, men Språkrådet rekommenderar fortfarande *Vitryssland*.

I andra liknande fall har Sverige genast anpassat sig när ett land har befriats och bytt namn, som när *Rhodesia* blev *Zimbabwe*. Vad är skillnaden?

”Alla språk har egna former för namn på andra länder”

– *Rhodesia* är inte en svensk exonym. Och Vitryssland är etablerat i Sverige sedan 1600-talet. Dessutom heter Sverige inte *Sverige* i Vitryssland. Alla språk har egna former för namn på andra länder.

Ibland kan diskussionerna bli rent filosofiska, säger Staffan Nyström.

– Exempelvis så finns det ju stora områden på jorden där ingen bor, och då finns det ju inga endonymer, inga namn som kommer ”inifrån”. Till exempel *Östersjön*, den heter ju så på svenska och motsvarande *Västerhavet* på estniska.

Ja, det är väl logiskt?
– Javisst, men det finns sammanhang när man behöver tala om den del av havet som ligger mellan de båda ländernas territorialvattengränser. Ingen bor där, så vilket av de båda namnen ska användas?

Katarina Bjärvall är frilansjournalist.

FOTO: ISTOCKPHOTO

VAD ÄR VAD? Geografiska namn, *toponymer*, delas in i *endonymer* och *exonymer*. Endonymer är lokala namn, som huvudsakligen används av dem som bor på orten eller i landet och talar det lokala språket. Exempel på endonymer är *Göteborg*, *Ciudad de México* och *Venezia*. Exonymer är där emot namn som har getts platsen utifrån, till exempel *Gothenburg*, *Mexico City* och *Venedig*.

STAVNINGEN AVGÖR Det som avgör om ett ortnamn är en *endonym* eller en *exonym* är stavningen: *Köpenhamn* och *Copenhagen* är exonymer för endonymen *København*. Men landet Danmark är alltså ingen exonym i svenskan, trots att det oftast uttalas olika av dansktalande och svensktalande.

NAMN OCH POLITIK Reseförbud, frysta tillgångar och förbud mot vapenexport är bara några av de sanktioner som Sverige och EU just nu riktar mot Vitryssland. Kanske hade regeringen varit mer benägen att ändra namnet till *Belarus*, vilket är det namn som den vitryska grundlagen förespråkar, om relationerna mellan länderna varit bättre. På mellanstatlig nivå präglas namnval ofta av politisk hänsyn.

SVENSKAN + TYSKAN = SANT Tyska ersatte 1859 franska som första främmande språk på alla gymnasielinjer. Så var det fram till 1946 då engelska i stället blev första främmande språk. Trots tyskans minskande inflytande efter andra världskriget har språket gjort mycket stora avtryck i dagens svenska.

UTTALET Svenskspråkigas uttal av utländska ortnamn är oftast *exonymt*; vi säger inte ”Pariii” med skorrande *r*. Undantaget är engelska. Ungdomar har alltmer av ett amerikanskt uttal när de talar om platser i engelsktalande länder. Många säger till exempel *LA* (”ellej”) när de talar om Los Angeles.

INOM SVERIGES GRÄNSER Frågan om endonymer och exonymer är aktuell även i Sverige, bland annat när det gäller platser som har ett namn på svenska och ett annat på ett minoritetsspråk, till exempel samiska eller meänkieli. Detta är ofta känsligt, och praxis skiljer sig åt mellan olika kommuner.

Stavningen bestämmer vad som är vad

